

ŚWIADCZENIA DLA SENIORÓW W POLSKIM SYSTEMIE ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

Beata Samoraj-Charitonow
Instytut Polityki Społecznej UW

WPROWADZENIE

System zabezpieczenia społecznego w Polsce obejmuje, zgodnie z polską systematyką prawa, dziewięć ryzyk socjalnych¹ i wobec tego podzielony jest na kilka obszarów, które są regulowane przepisami wielu aktów prawnych² i finansowane przy wykorzystaniu różnych technik zabezpieczenia społecznego³.

Celem artykułu jest dokonanie przeglądu i analizy uprawnień seniorów do świadczeń z systemu zabezpieczenia społecznego, przy założeniu, że system zabezpieczenia społecznego rozumie się zgodnie z definicją J. Piotrowskiego stosunkowo szeroko, jako *całokształt środków i działań instytucji publicznych, za pomocą których społeczeństwo stara się zabezpieczyć swych obywateli przed niezawinionym przez nich niedostatkiem, przed groźbą niemożności zaspokajania podstawowych, społecznie uznanych za ważne potrzeb* (Piotrowski 1966).

Przyjmując taką definicję zabezpieczenia społecznego, w artykule analizie poddane zostaną uprawnienia do świadczeń pieniężnych i niepieniężnych w takich obszarach, jak powszechnie ubezpieczenia społeczne⁴,

ochrona zdrowia, wsparcie rodziny (system świadczeń rodzinnych) i pomoc społeczna.

Trzeba jednak podkreślić, że poza wybranymi dla celów tego artykułu świadczeniami pochodzącymi strictly z systemu zabezpieczenia społecznego, seniorom przysługuje także wiele innych uprawnień pozostających poza tym systemem, jak np. zwolnienia czy ulgi w opłatach lokalnych na terenie gminy, dzielnicy czy osiedla (opłaty za parkowanie, zniżki na przejazd komunikacją miejską, zwolnienia z opłat za posiadanie w domu psa, zajęcia w uniwersytetach III wieku i inne), czy zniżki oferowane przez instytucje komercyjne, np. w postaci specjalnych pakietów zdrowotnych dla seniorów w prywatnych placówkach opieki medycznej czy kredyty na preferencyjnych warunkach udzielane przez banki i parabanki.

Za seniorów w artykule przyjęto osoby w wieku emerytalnym (kobiety 60 lat, mężczyźni 65 lat). Należy jednak dodać, że świadczenia, które zostaną omówione, przysługują różnym kategoriom osób starszych i przyznawane są według różnych kryteriów (np. w niektórych przypadkach po ukończeniu 75. roku życia albo bez granicy wieku, ale z orzeczeniem niezdolno-

ści do samodzielnej egzystencji), a niektóre ze świadczeń przysługujących w związku z ograniczeniem możliwości samodzielnego funkcjonowania wynikających z wieku przysługują nie samym seniorom, ale ich opiekunom. Zatem przyjętą na potrzeby artykułu granicę wieku seniora należy traktować bardzo umownie i stosunkowo elastycznie.

Zjawisko starzenia się społeczeństw europejskich, w tym także społeczeństwa polskiego, nie jest zjawiskiem nowym. Dane pochodzące z prognoz demograficznych wskazujące na występowanie tego zjawiska w najbliższych dekadach znane już były w Europie i w Polsce w latach 50. i 60. XX wieku (Rosset 1959; Klonowicz 1973; Frąckiewicz 1985; Kurzynowski 2012). Jednak dopiero lata 90. XX w. przyniosły w Polsce poważne zmiany w kształcie systemu zabezpieczenia społecznego, w których czynnik demograficznego starzenia się populacji odgrywał kluczową rolę. Do tego momentu bowiem w Polsce prowadzona była osłonowa polityka socjalna, co wyrażało się w dużej części w formule ubezpieczeniowo-zapobiegawczej systemu zabezpieczenia społecznego, uzupełnianego jedynie działaniami instytucji opieki (nie pomocy) społecznej⁵.

Kształt systemu zabezpieczenia społecznego z końca XX w. był wynikiem długiej ewolucji, odbywającej się pod wpływem wielu czynników, na czele których wskazać można trwałe i konsekwentne dążenie do zapewnienia szerokiej ochrony socjalnej jak największej grupie obywateli, w tym głównie pracownikom najemnym (różnych grup zawodowych) oraz rolnikom. Współcześnie coraz większego znaczenia zaczynają nabierać świadczenia dla osób starszych lub o ograniczonych możliwościach samodzielnej egzystencji ze względu na choroby i wiek, co ma bezpośredni związek ze zmianą proporcji wiekowych polskiego społeczeństwa.

Od wielu już lat wskaźnik przeciętnej dalszej długości trwania życia z roku na rok rośnie. W 2012 r. wynosił 72,71 lat dla mężczyzn i 80,98 dla kobiet⁶. W dniu 31.12.2013 r. zarejestrowano już ponad 8 mln osób powyżej 60. roku życia, w tym niemal 4 mln powyżej 70. roku życia⁷. Polacy żyją coraz dłużej i w coraz większym stopniu potrzebować będą wsparcia instytucjonalnego w wielu obszarach życia.

Wydaje się, że – biorąc pod uwagę choćby perspektywę analizy danych statystycznych dotyczących zmian w strukturach demograficznych Polski – problematyka senioralna nabiera coraz większego znaczenia, w tym nie tylko systemowe rozwiązania związane z wydłużaniem się trwania życia człowieka, ale także z jego jakością, na co niewątpliwie wpływa poziom ochrony socjalnej i finansowej osób starszych.

ŚWIADCZENIA Z SYSTEMU UBEZPIECZENIOWEGO

Osoby w zaawansowanym wieku⁸ są uprawnione w Polsce do otrzymywania wsparcia z systemu zabezpieczenia społecznego w związku z osiągnięciem wieku, który z założenia uniemożliwia czerpanie podstawowego źródła dochodu z pracy najemnej, a także z koniecznością pokrycia zwiększonych wydatków związanych z pielęgnacją i leczeniem.

Podstawowym świadczeniem, do którego uprawniona jest zdecydowanie większa część osób starszych, jest emerytura. Osoby, które w chwili obecnej mają 75 i więcej lat kończyły swoją biografię zawodo-

wą w latach 1999–2004, przechodząc na emeryturę w wieku ustawowym 60 lat (kobiety⁹) i 65 lat (mężczyźni¹⁰), a niektórzy jeszcze wcześniej, korzystając z przywileju tzw. wcześniejszej emerytury (kobiety w wieku 55 lat, a mężczyźni w wieku 60 lat). Mowa tu więc o grupie osób, które w całości lub w zdecydowanej większości swoją biografię zawodową zrealizowały przed zmianami systemowymi w zabezpieczeniu społecznym obowiązującymi od 1999 r., kiedy emerytura przysługiwała na podstawie wystugi lat i osiągniętego wieku emerytalnego.

Jednocześnie duże starania władz dotyczące realizacji zasady pełnego zatrudnienia, wprowadzonej do Konstytucji PRL z 1952 r. powodowały, że łatwiej niż obecnie można spełnić było przesłanki uprawniające do otrzymania świadczenia emerytalnego w tym okresie. Równocześnie jest to grupa osób, które urodziły się przed 1.01.1949 r., co oznacza, że nawet jeśli kilka ostatnich lat z biografii zawodowej przypadło na okres po 1999 r. (po zmianach mających często wpływ na możliwość wypełnienia przesłanek ustawowych ze względu na pojawienie się na masową skalę takich zjawisk, jak bezrobocie czy migracje zagraniczne na tle ekonomicznym do państw, z którymi nie podpisano umów bilateralnych o wzajemne uznawanie okresów ubezpieczenia), to i tak kształt systemu emerytalnego dla tych osób nie ulegał zmianie w żadnym stopniu¹¹.

Niemal wszyscy dzisiejsi 75-latkowie posiadają zatem albo emeryturę, albo rentę rodzinną po zmarłym emerycie (członku rodziny będącym jej żywicielem). Dodatkowo jednak system ubezpieczeniowy przewiduje dla osób starszych wiele świadczeń wynikających z innych przesłanek, niż osiągnięcie wieku emerytalnego

Do świadczeń emerytalno-rentowych z systemu ubezpieczeniowego przysługuje wiele dodatków, których wypłaty dokonuje organ rentowy, najczęściej na wniosek osoby uprawnionej, a tam gdzie istnieje taki wymóg – także z decyzją stwierdzającą uprawnienia do tego świadczenia. Osobie pobierającej emeryturę lub rentę dodatki wypłacane są wraz z pobieranym świadczeniem, natomiast osobie mającej ustalone prawo do emerytury lub renty, której wypłata została zawieszona – kwartalnie, w trzecim miesiącu kwartału. Kwota dodatków ulega podwyższeniu przy zastosowaniu wskaźnika waloryzacji emerytur i rent od miesiąca, w którym jest przeprowadzana waloryzacja.

Osobie uprawnionej do emerytury lub renty przysługuje **dodatek pielęgnacyjny**, jeżeli osoba ta została uznana za całkowicie niezdolną do pracy oraz do samodzielnej egzystencji albo ukończyła 75. rok życia (w tym ostatnim przypadku przyznawany przez organ rentowy z urzędu)¹². Dodatek ten nie przysługuje mimo spełnienia tych przesłanek, jeżeli dana osoba przebywa w zakładzie opiekuńczo-leczniczym lub w zakładzie pielęgnacyjno-opiekuńczym, chyba że przebywa poza tą placówką przez okres dłuższy niż 2 tygodnie w miesiącu¹³.

Części osób, które przekroczyły 75. rok życia, dotyczą także **dodatek kombatancki**¹⁴ oraz **dodatek kompensacyjny**¹⁵ (w wysokości 15% dodatku kombatanckiego), przyznawany kombatanom i innym osobom uprawnionym pobierającym emeryturę lub rentę, o ile spełniają przesłanki definicji ustawowej. W myśl przepisów tzw. ustawy kombatanckiej¹⁶ kombatanami są osoby, które brały udział w wojnach,

działaniach zbrojnych i powstaniach narodowych, wchodząc w skład formacji wojskowych lub organizacji walczących o suwerenność i niepodległość Rzeczypospolitej Polskiej.

Seniorzy mogą otrzymać także **dodatek za tajne nauczanie**. Przyznaje się go nauczycielom, którzy w czasie okupacji prowadzili tajne nauczanie albo przed dniem 1 września 1939 r. nauczali w języku polskim w szkołach polskich na terenie III Rzeszy Niemieckiej oraz byłego Wolnego Miasta Gdańska¹⁷. Osobie uprawnionej jednocześnie do dodatku kombatanckiego i dodatku z tytułu tajnego nauczania przysługuje tylko jeden z tych dodatków – wyższy lub wybrany przez zainteresowanego.

Kilka lat temu pojawił się nowy dodatek do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy – **dodatek dla weterana poszkodowanego**¹⁸. Weteranem poszkodowanym jest osoba, która, biorąc udział na podstawie skierowania w działaniach poza granicami państwa, doznała uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku pozostającego w związku z tymi działaniami lub choroby nabytej podczas wykonywania zadań lub obowiązków służbowych poza granicami państwa, z tytułu których przyznano jej świadczenia odszkodowawcze. Wysokość tego świadczenia określa się w zależności od procentowego wymiaru uszczerbku na zdrowiu¹⁹, a podstawę wymiaru stanowi wysokość najniższej emerytury ogłaszanej przez prezesa ZUS.

Z kolei **świadczenie pieniężne dla byłych żołnierzy przymusowo zatrudnianych**²⁰ przysługuje żołnierzom zastępczej służby wojskowej, którzy w latach 1949–1959 byli przymusowo zatrudniani w kopalniach węgla i kamieniołomach oraz w zakładach pozyskiwania i wzbogacania rud uranowych. Przysługuje on żołnierzom z poboru w 1949 r., którzy byli wcielani do ponadkontyngentowych brygad „Służby Polsce” i przymusowo zatrudniani w kopalniach węgla i kamieniołomach oraz przysługuje żołnierzom przymusowo zatrudnianym w batalionach budowlanych w latach 1949–1959. Świadczenie to przysługuje za każdy pełny miesiąc tego zatrudnienia, maksymalnie za 20 miesięcy. Osobie uprawnionej jednocześnie do świadczenia pieniężnego dla byłych żołnierzy przymusowo zatrudnianych i innych dodatków²¹ przysługuje tylko jedno z tych świadczeń lub jeden z tych dodatków – wyższy lub wybrany przez zainteresowanego.

Natomiast prawo do ubiegania się o **świadczenie pieniężne dla osób deportowanych do pracy przymusowej oraz osadzonych w obozach pracy przez III Rzeszę i ZSRR**²² mają osoby, które w okresie podlegania represjom²³ (szczegółowo określonym w tej ustawie) były obywatelami polskimi i są nimi obecnie. Świadczenie pieniężne przysługuje za każdy pełny miesiąc trwania pracy, nie więcej jednak niż za łącznie 20 miesięcy pracy przymusowej. W przypadku deportacji (wywiezienia) do pracy przymusowej wymagany jest okres co najmniej 6-miesięczny. Świadczenie pieniężne przysługuje wyłącznie osobom, które nie mają ustalonego prawa do dodatku kombatanckiego oraz do dodatku za tajne nauczanie.

Osobie uprawnionej równocześnie do świadczenia i do dodatku określonego w przepisach o ubezpieczeniu społecznym rolników albo do świadczenia określonego w przepisach o świadczeniu pieniężnym i uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnia-

nym w kopalniach węgla, kamieniołomach, zakładach rud uranu i batalionach budowlanych przysługuje albo dodatek albo jedno ze świadczeń – wyższe lub wybrane przez uprawnionego.

Dla celów nabycia prawa do świadczenia pieniężnego i jego wypłaty bez znaczenia pozostaje pobyt osoby poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Z dniem 1 stycznia 2010 r. zniesiono ograniczenie stosowania przepisów ustawy wyłącznie do osób posiadających stałe miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Oznacza to możliwość przyznania i wypłacenia świadczenia pieniężnego również osobom zamieszkującym za granicą na terytorium dowolnego państw. Pokazuje to, iż wolą ustawodawcy jest stałe rozszerzany katalog podmiotowy odbiorców kolejnych świadczeń dla seniorów.

Innym świadczeniem przysługującym w związku z korzystaniem z emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy jest **świadczenie pieniężne dla osób będących cywilnymi niewidomymi ofiarami działań wojennych**²⁴. Osobami uprawnionymi do tego świadczenia są obywatele polscy, posiadający stałe miejsce zamieszkania w Rzeczypospolitej Polskiej, którzy, nie wchodząc w skład formacji wojskowych, zmilitaryzowanych służb państwowych lub formacji zbrojnych ruchu oporu, doznali naruszenia sprawności organizmu powodującego całkowitą niezdolność do pracy przez utratę wzroku w wyniku działań wojennych w okresie wojny 1939–1945, eksplozji niewypałów lub niewybuchów pozostałych po wojnie 1939–1945, na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Prawo do świadczenia pieniężnego dla cywilnych niewidomych ofiar działań wojennych ustalają, na wniosek osoby uprawnionej, organy rentowe ZUS. Świadczenie pieniężne przysługuje w kwocie renty socjalnej. W przypadku zbiegu z pozostałymi wskazanymi wyżej dodatkami – świadczeniobiorca może wybrać najkorzystniejszy.

Ponadto jeżeli osoby, które pobierają świadczenie pieniężne dla osób będących cywilnymi niewidomymi ofiarami działań wojennych mają orzeczoną niezdolność do samodzielnej egzystencji i z tego tytułu pobierają także dodatek pielęgnacyjny, nabywają uprawnienia do podwyższenia tego dodatku o 50%, a w razie zbiegu tego dodatku z dodatkiem pielęgnacyjnym z innego tytułu – przyznaje się mu korzystniejszy, podwyższony o 50% dodatek pielęgnacyjny.

Ponadto ustawodawca przewidział także takie świadczenia (również uzależnione od spełnienia przesłanki pobierania świadczenia emerytalnego lub rentowych), jak:

– **ryczałt energetyczny** (50% kosztów taryfowych opłat za korzystanie z energii elektrycznej, gazowej i ciepłej na cele domowe)²⁵,

– **ekwiwalent pieniężny z tytułu prawa do bezpłatnego węgla** (emerytom lub rencistom z kopalń całkowicie zlikwidowanych uprawnionym do bezpłatnego węgla, którzy świadczenie uzyskali przed dniem 1 stycznia 2007 r.)²⁶,

– **ekwiwalent pieniężny dla byłych pracowników kolejowych** (organ rentowy wypłaca deputat węglowy w ilości 1800 kg węgla kamiennego rocznie w formie ekwiwalentu pieniężnego tym byłym pracownikom kolejowym, którym przysługiwało prawo do tego deputatu w zatrudnieniu, z tytułu którego powstało prawo do emerytury lub renty)²⁷.

ŚWIADCZENIA O CHARAKTERZE ZAOPATRZENIOWYM

Świadczenia o charakterze zaopatrzeniowym wypłacane są bezpośrednio ze środków publicznych. Przede wszystkim należy tutaj wskazać system świadczeń rodzinnych, realizowany na podstawie ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych²⁸ oraz ustawy z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów²⁹. Pierwszy akt oferuje seniorom trzy świadczenia: zasiłek pielęgnacyjny, specjalny zasiłek opiekuńczy oraz świadczenie pielęgnacyjne, a drugi – zasiłek dla opiekunów.

Zasiłek pielęgnacyjny przyznawany jest w celu częściowego pokrycia wydatków wynikających z konieczności zapewnienia opieki i pomocy innej osoby w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji. Przysługuje osobie niepełnosprawnej w wieku powyżej 16. roku życia, jeżeli legitymuje się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności (w tym także seniorom) lub osobom o orzecznym umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, o ile wystąpiła ona przed 21. rokiem życia, a także osobom, które ukończyły 75. rok życia (niezależnie od legitymowania się stopniem niepełnosprawności)³⁰.

Zasiłku nie przyznaje się, gdy osoba, która wymaga opieki, zostanie umieszczona w instytucji zapewniającej całodobowe utrzymanie (dom pomocy społecznej, zakład pielęgnacyjno-opiekuńczy, zakład opiekuńczo-leczniczy), o ile ma zapewnione nieodpłatnie pełne utrzymanie. Seniorzy nie otrzymują zasiłku także wtedy, gdy wystąpi zbieg z tytułem prawnym do dodatku pielęgnacyjnego na mocy przepisów emerytalno-rentowych.

Wysokość zasiłku wynosi obecnie 153 zł miesięcznie. Świadczenia wypłacane są przez urząd miasta (gminy) lub ośrodek pomocy społecznej ze środków publicznych.

Świadczenie pielęgnacyjne z tytułu rezygnacji z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej przysługuje osobom, na których zgodnie z przepisami kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³¹ ciąży obowiązek alimentacyjny (z wyjątkiem osób o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli nie podejmują lub rezygnują z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej) w celu sprawowania opieki nad osobą legitymującą się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności albo orzeczeniem o niepełnosprawności łącznie ze wskazaniami: konieczności stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby w związku ze znacznie ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji oraz konieczności stałego współudziału na co dzień opiekuna w procesie leczenia, rehabilitacji i edukacji. Świadczenie mogą otrzymać dalsi krewni pod warunkiem, że spokrewnieni w linii prostej z różnych względów nie mogą świadczyć opieki³².

Świadczenie pielęgnacyjne przysługuje, jeżeli niepełnosprawność osoby wymagającej opieki powstała nie później niż do ukończenia 18. roku życia lub nie później niż do ukończenia 25. roku życia, o ile osoba wymagająca opieki była w trakcie nauki w szkole lub w szkole wyższej.

Wysokość tego świadczenia do 1 lipca 2013 r. wynosiła 520 zł; od 1 lipca 2013 r. wzrosła o 100 zł, a od 1 maja 2014 r. wynosi 800 zł. Świadczenie pielęgnacyjne docelowo ma równać się kwotowo płacy minimalnej. Od 1 stycznia 2015 r. do 31 grudnia 2015 r. uprawnieni otrzymają 1200 zł świadczenia pielęgnacyjnego, a w 2016 r. – 1300 zł.

Do pełnej kwoty świadczenia pielęgnacyjnego dolicza się obecnie dodatkowo 200 zł w na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie szczegółowych warunków realizacji rządowego programu wspierania osób uprawnionych do świadczenia pielęgnacyjnego³³. Oznacza to, że osoby mające ustalone za poszczególne miesiące od stycznia do grudnia 2014 r. prawo do świadczenia pielęgnacyjnego pobierają obecnie łącznie świadczenie w wysokości 1000 zł miesięcznie. Pomoc z budżetu państwa na podstawie ww. rozporządzenia wypłacana była tylko do końca 2014 r.

Specjalny zasiłek opiekuńczy został wprowadzony 1 stycznia 2013 r. i przysługuje opiekunowi seniora w związku z utratą uprawnienia do pobierania świadczenia pielęgnacyjnego od 1 stycznia 2013 r. ze względu na zaostrenie kryteriów do uzyskania świadczenia pielęgnacyjnego. Aby uzyskać specjalny zasiłek opiekuńczy, należy spełniać kryterium dochodowe z ustawy o świadczeniach rodzinnych (623 zł na osobę), a pod uwagę brane są zarówno dochody gospodarstwa rodzinnego osoby opiekującej się seniorem, jak i gospodarstwa domowego seniora.

Na opiece musi ciążyć obowiązek alimentacyjny wobec seniora (krewni w linii prostej oraz rodzeństwo³⁴), nie może mieć on ustalonego prawa do renty, emerytury, zasiłku stałego lub świadczenia przedemerytalnego, prawa do świadczenia pielęgnacyjnego lub zasiłku dla opiekuna, o którym mowa w ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów, nie może też legitymować się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, a także musi wykazać związek między rezygnacją z zatrudnienia a koniecznością sprawowania opieki nad seniorem³⁵.

Senior natomiast musi legitymować się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności albo orzeczeniem o niepełnosprawności łącznie ze wskazaniami konieczności stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby w związku ze znacznie ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji oraz konieczności stałego współudziału na co dzień opiekuna w procesie jego leczenia, rehabilitacji i edukacji. Wysokość zasiłku wynosi 520 zł, czyli dokładnie tyle, ile wynosiło świadczenie pielęgnacyjne do 1 lipca 2013 r. oraz tyle, ile wynosi zasiłek dla opiekuna.

Od dnia 1 stycznia 2013 r. zaczęły obowiązywać przepisy, na mocy których część osób pobierających dotychczas świadczenie pielęgnacyjne utraciła to uprawnienie od dnia 1 lipca 2013 r.³⁶. Decyzja o wprowadzeniu tych przepisów została zaskarżona do Trybunału Konstytucyjnego, który w wyroku z dnia 5 grudnia 2013 r.³⁷ orzekł, że art. 11 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 7 grudnia 2012 r. o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw³⁸ jest niezgodny z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Zgodnie z uzasadnieniem wyroku przywrócenie stanu zgodnego z Konstytucją, tj. przywrócenie prawa do świadczenia pielęgnacyjnego osobom, które świadczenie to utraciły od dnia 1 lipca 2013 r., wymagało bezwzględnej interwencji ustawodawcy, mającego wprowadzić stosowne korekty w systemie prawnym. Realizacją tego zapisu było uchwalenie ustawy z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów³⁹, na mocy której w polskim systemie zabezpieczenia społecznego pojawiło się zupełnie nowe świadczenie – zasiłek dla opiekuna.

Zasitek dla opiekuna przysługuje za okresy od dnia 1 lipca 2013 r. do dnia poprzedzającego dzień wejścia w życie ustawy, w których osoba spełniała warunki do otrzymania świadczenia pielęgnacyjnego określone w ustawie z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych⁴⁰ w brzmieniu obowiązującym w dniu 31 grudnia 2012 r. (wraz z odsetkami ustalonymi w wysokości odsetek ustawowych, określonej przepisami prawa cywilnego), a także od dnia wejścia w życie ustawy, jeżeli osoba spełnia warunki do otrzymania świadczenia pielęgnacyjnego określone w tej ustawie w brzmieniu obowiązującym w dniu 31 grudnia 2012 r.

Zasitek ten nie przysługuje za okresy, w których osobie ubiegającej się o zasitek dla opiekuna zostało ustalone prawo do specjalnego zasiłku opiekuńczego lub świadczenia pielęgnacyjnego (z ustawy o świadczeniach rodzinnych) lub gdy na osobę wymagającą opieki innej osoby zostało ustalone prawo do specjalnego zasiłku opiekuńczego lub świadczenia pielęgnacyjnego.

Zasitek dla opiekuna przysługuje w wysokości 520 zł miesięcznie, czyli tyle, ile wynosiła wysokość świadczenia pielęgnacyjnego w momencie wejścia w życie przepisów uniemożliwiających dalsze pobieranie tego świadczenia przez niektórych świadczeniobiorców (1 lipca 2013 r.).

ŚWIADCZENIA Z INSTYTUCJI POMOCY SPOŁECZNEJ

Świadczenia realizowane w ramach instytucji pomocy społecznej – choć podobnie jak świadczenia zaopatrzeniowe finansowane są z budżetu państwa (na poziomie lokalnym, a więc ze środków własnych samorządu) – różnią się tym, że wszystkie są fakultatywne (pracownik socjalny może sam zdecydować o doborze świadczenia, np. na podstawie przesłanek z wywiadu środowiskowego). Ponadto do ich otrzymania należy spełnić podstawowy warunek ustawowy, jakim jest uzyskiwanie dochodu poniżej kryterium dochodowego⁴¹, wyznaczonego w ustawie o pomocy społecznej⁴² (456 zł na głowę w rodzinie lub 542 zł w przypadku osoby samotnie gospodarującej).

Wśród świadczeń finansowych z pomocy społecznej, z których korzystają seniorzy (lub ich opiekunowie), wskazać należy przede wszystkim zasitek stały, zasitek okresowy, zasitek celowy i specjalny zasitek celowy, wynagrodzenie należne opiekunowi z tytułu sprawowania opieki przyznane przez sąd oraz dodatek energetyczny⁴³.

Zasitek stały przysługuje pełnoletniej osobie samotnie gospodarującej, niezdolnej do pracy z powodu wieku lub całkowicie niezdolnej do pracy, a także pełnoletniej osobie pozostającej w rodzinie, niezdolnej do pracy z powodu wieku lub całkowicie niezdolnej do pracy, jeżeli jej dochód, jak również dochód na osobę w rodzinie są niższe od kryterium dochodowego na osobę w rodzinie.

Zasitek ten ustala się w wysokości różnicy między kryterium dochodowym osoby samotnie gospodarującej a dochodem tej osoby⁴⁴, natomiast w przypadku osoby pozostającej we wspólnym gospodarstwie domowym z innymi członkami rodziny – różnicy między kryterium dochodowym na osobę w rodzinie a dochodem na osobę w rodzinie. W przypadku zbiegu uprawnień do zasiłku stałego i renty socjalnej, świadczenia pielęgnacyjnego czy specjalnego zasiłku opiekuńczego zasitek stały nie przysługuje.

Zasitek okresowy przysługuje w szczególności ze względu na długotrwałą chorobę, niepełnosprawność, bezrobocie, możliwość utrzymania lub nabycia uprawnień do świadczeń z innych systemów zabezpieczenia społecznego osobie samotnie gospodarującej, której dochód jest niższy od kryterium dochodowego osoby samotnie gospodarującej oraz rodzinie, którego dochód jest niższy od kryterium dochodowego rodziny.

Podobnie jak w przypadku zasiłku stałego, wysokość zasiłku okresowego ustala się w wysokości różnicy między kryterium dochodowym osoby samotnie gospodarującej a dochodem tej osoby⁴⁵, natomiast w przypadku osoby pozostającej we wspólnym gospodarstwie domowym z innymi członkami rodziny – różnicy między kryterium dochodowym na osobę w rodzinie a dochodem na osobę w rodzinie, przy czym w przypadku tego zasiłku do spełnienia pozostają jeszcze dodatkowe warunki⁴⁶.

Zasitek celowy przysługuje się osobom w trudnej sytuacji, których katalog zawiera art. 7 ustawy o pomocy społecznej⁴⁷. Przepisy nie określają zamkniętego katalogu potrzeb bytowych, ale wskazuje się, że zasitek celowy przysługuje w szczególności na pokrycie części lub całości kosztów zakupu żywności, leków i leczenia, opału, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów i napraw w mieszkaniu, a także kosztów pogrzebu.

W szczególnych przypadkach osoby, które przekroczyły kryterium dochodowe, otrzymać mogą **specjalny zasitek celowy**, przy czym maksymalna kwota tego świadczenia wynosi 542 zł dla osoby samotnej lub 456 zł, gdy senior pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym z rodziną.

Od 1 stycznia 2014 r. do form finansowego wsparcia ze strony pomocy społecznej należy także **dodatek energetyczny**, który służy częściowemu pokryciu kosztów energii elektrycznej. Aby ubiegać się o ten dodatek, senior musi spełniać przesłanki definicji tzw. odbiorcy wrażliwego energii elektrycznej, a więc posiadać uprawnienie do dodatku mieszkaniowego, mieć podpisaną umowę na dostarczanie energii elektrycznej oraz zamieszkiwać w miejscu dostarczania prądu.

Wysokość tego dodatku uzależniona jest od liczby osób pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym. Od 1 stycznia do 30 kwietnia 2014 r. dodatek ten wynosił 11,36 zł dla osoby samotnej, 15,77 zł dla gospodarstwa domowego liczącego od 2 do 4 osób oraz 18,93 zł dla gospodarstwa domowego zamieszkiwanego minimum przez 5 osób⁴⁸. Wysokość tych kwot utrzymano do 30 kwietnia 2015 r. na mocy obwieszczenia z dnia 17 kwietnia 2014 r. w sprawie wysokości dodatku energetycznego obowiązującej od dnia 1 maja 2014 r. do dnia 30 kwietnia 2015 r.⁴⁹.

Poza świadczeniami finansowymi instytucja pomocy społecznej oferuje także seniorom **świadczenia niepieniężne**. Wśród nich należy wskazać przede wszystkim pracę socjalną (np. pomoc w tłumaczeniu i interpretacji pism urzędowych, których treść nierzadko bywa zbyt zawiła dla seniorów), opłacanie składek na ubezpieczenie zdrowotne, opłacanie składek na ubezpieczenia społeczne⁵⁰, sprawienie pogrzebu, poradnictwo specjalistyczne, schronienie, posiłek, niezbędne ubranie, usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia oraz w rodzinnych domach pomocy, specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania oraz w ośrodkach wsparcia,

mieszkanie chronione, pobyt i usługi w domu pomocy społecznej⁵¹.

Choć katalog świadczeń niepieniężnych wydaje się być rozległy, realizacja uprawnień w praktyce daleko odbiega od potrzeb seniorów.

PODSUMOWANIE

W Polsce obserwuje się postępujący proces starzenia się społeczeństwa i wzrost liczby osób przewlekle chorych, szczególnie wśród osób starszych. Stawia to przed systemem zabezpieczenia społecznego nowe wyzwania – zarówno przed opieką zdrowotną, jak i finansowo-rzeczowymi systemami wsparcia, w tym zwłaszcza związane z zapewnieniem świadczeń pielęgnacyjnych i opiekuńczych (pieniężnych i niepieniężnych).

Przegląd świadczeń proponowanych seniorom przez polskiego ustawodawcę pokazuje, że katalog ten jest stosunkowo szeroki, natomiast wydaje się, że pojawia się problem systemowy, polegający co do zasady nie na braku świadczeń (choć tu pojawia się bardzo poważna luka związana z dostępem do świadczeń o charakterze opiekuńczym-usługowym⁵²), ale na ich „rozrzuceniu” między systemami, na obwarowaniu świadczeń skomplikowanymi procedurami, z których realizacją osoby starsze mogą mieć kłopoty.

Dodatkowo świadczenia (ich charakter i nazewnictwo) nie są przejrzyste i czytelne. Sprawnie funkcjonującej osobie niełatwo podjąć analizę przepisów i odróżnić świadczenie pielęgnacyjne od zasiłku opiekuńczego czy dodatku pielęgnacyjnego, a pojawienie się w 2013 r. dwóch dodatkowych świadczeń podobnie się nazywających – zasiłku dla opiekuna i specjalnego zasiłku opiekuńczego dodatkowo komplikują jeszcze tę materię.

Postępująca komplikacja systemu świadczeń finansowych, pielęgnacyjnych i opiekuńczych nie idzie w parze ze wzrostem kadry, która np. w ramach pracy socjalnej mogłaby wspierać seniorów w pozyskiwaniu wiedzy na temat zmian w systemie świadczeń, czy pomagać w przygotowywaniu pism i wniosków w celu otrzymania tych świadczeń.

Brakuje personelu (pielęgniarek środowiskowych oraz personelu opiekuńczego niekoniecznie posiadającego wykształcenie medyczne), który, nawet jeżeli osoba starsza pozostaje w swoim środowisku (nie decyduje się na przeprowadzkę do domu pomocy społecznej czy innej placówki świadczącej usługi opiekuńcze), wspomógłby daną osobę w funkcjonowaniu społecznym czy podejmowaniu codziennych decyzji, aktywności, takich jak robienie zakupów, czynności higieniczne czy działania urzędowe (prawno-administracyjne).

Zasadne wydaje się więc nie tylko uporządkowanie materii prawnej, związanej ze świadczeniami dla seniorów w polskim systemie zabezpieczenia społecznego, np. przez powołanie jednego aktu prawnego, w którym umieszczone mogłyby być wszystkie świadczenia dla osób, które wkroczyły w wiek emerytalny (w tym także świadczenia dla osób, które przekroczyły 75. rok życia) oraz ich opiekunów, ale przede wszystkim zbudowanie kompleksowego systemu opieki długoterminowej, którego taka ustawa byłaby jedynie jednym z pierwszych, lecz niewątpliwie nie jednym z elementów.

Przy planowaniu i realizacji działań na rzecz poprawy sytuacji osób starszych i niesamodzielnych nie-

odownym elementem wydaje się rozwijanie środowiskowych usług opiekuńczych, wspierających podopiecznego i jego opiekuna rodzinnego oraz rozbudowa sektora instytucjonalnej opieki długoterminowej. Konieczne wydaje się zatem określenie w najbliższej przyszłości koncepcji dla tej części systemu zabezpieczenia społecznego (także opieki zdrowotnej), w tym wytyczenie w systemie zakresu gwarantowanej opieki długoterminowej, przejrzystych zasad dostępności do świadczeń i sposobu koordynacji funkcjonowania pacjenta przewlekle chorego czy potrzebującego opieki ze względu na wiek.

¹ Konwencja nr 102 MOP o minimalnych normach zabezpieczenia społecznego (DzU 2005, nr 93, poz. 775) nazywa i wymienia 9 ryzyk, w ten sposób definiując zakres pojęcia zabezpieczenie społeczne. Po wystąpieniu ryzyk udziela się świadczenia: zdrowotne, zasiłki chorobowe, w razie bezrobocia, na starość, w razie wypadków przy pracy i chorób zawodowych, rodzinne, macierzyńskie, w razie inwalidztwa, w razie śmierci żywiciela rodziny. Polski system zabezpieczenia społecznego obejmuje świadczenia wymienione w konwencji. J. Jończyk (2003) podaje bardzo zbliżoną, aczkolwiek nie tożsamą klasyfikację ryzyk socjalnych. Na podstawie polskich przepisów z dziedziny zabezpieczenia społecznego wymienia ryzyko dożycia wieku emerytalnego; trwałą lub okresową niezdolność do pracy; śmierć żywiciela; niezdolność lub niemożność świadczenia pracy (z powodu choroby i macierzyństwa); wypadek przy pracy lub chorobę zawodową; niezdrowie (chorobę); bezrobocie; niedostatek dochodu w rodzinie oraz trudne sytuacje życiowe (np. wynikające z uzależnień występujących w rodzinie). Wymienione ryzyka socjalne zawarte są w ustawie zasadniczej: w preambule oraz w art. 2, 67, 68, 69 i 71 (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.; DzU 1997, nr 78, poz. 483).

² W Polsce przepisy z dziedziny zabezpieczenia społecznego ujęte są w kilkudziesięciu ustawach i rozporządzeniach, podczas gdy niektóre kraje ujmują te przepisy w jednej czy kilku ustawach (np. niemiecki Sozialgesetzbuch).

³ W artykule przyjmuje się podział na 3 techniki zgodnie z kryterium źródła finansowania: ubezpieczeniową, zaopatrzeniową i pomocy społecznej (zwaną niekiedy nadal opiekuńczą).

⁴ Z analizy wyłączone zostają specyficzne systemy właściwe dla poszczególnych grup zawodowych, takie jak np. zaopatrzeniowe systemy emerytalne dla służb mundurowych, KRUS czy świadczenia dla sędziów i prokuratorów, których ochrona regulowana jest odrębnymi przepisami.

⁵ Rozróżnienie pojęć „opieka społeczna” i „pomoc społeczna” ma istotne znaczenie doktrynalne i wskazuje na cele działań podejmowanych przez tę instytucję oraz zakres wykorzystania kompetencji i środków wsparcia.

⁶ www.stat.gov.pl, Baza Demografia, „Tablica trwania życia 2012” [dostęp 12.03.2015].

⁷ www.stat.gov.pl, Baza Demografia, „Ludność wg płci, wieku, województw i powiatów” [dostęp 12.03.2015].

⁸ Autorka artykułu przyjmuje zgodnie z wolą ustawodawcy wyrażoną w aktach prawnych obowiązujących w Polsce, iż osoby zaawansowane wiekiem to te, które przekroczyły 75. rok życia.

⁹ Emerytura od 1999 r.

¹⁰ Emerytura od 2004 r.

¹¹ Ubezpieczonych podzielono na 3 grupy ze względu na wiek: osoby najstarsze (urodzeni do 31.12.1948 r. włącznie); grupę „środkową” (urodzeni między 1.01.1949 r. a 31.12.1968 r.) oraz osoby najmłodsze (urodzeni 1.01.1969 r. i później). Zabieg ten miał na celu płynne przejście z tzw. starego systemu (repartycyjnego) do nowego (repartycyjno-nokapitałowego), bowiem dla osób urodzonych przed 1.01.1949 r. sytuacja nie ulegała żadnej zmianie – świad-

- czenie emerytalne pobierają oni na podstawie zasad obowiązujących do 1999 r. (wiek emerytalny oraz wysługa lat). Osoby nieco młodsze, urodzone przed 1.01.1969 r., mogły dokonać wyboru, czy chcą należeć do nowego, dwufilarowego systemu, czy też realizować swoje późniejsze uprawnienia emerytalne według zasad dotychczas obowiązujących. Osoby urodzone 1.01.1969 r. oraz później obligatoryjnie włączone zostały do nowego systemu. Tym samym zakładano, że sfinansowane zostanie w ten sposób zobowiązanie do świadczeń emerytalnych wobec osób wypracowujących swoje świadczenie emerytalne w okresie obowiązywania starego systemu (w okresie Polski Ludowej i po zmianach do 1999 r.), a jednocześnie zbierany będzie kapitał (w postaci wyliczonych kapitałów początkowych oraz wpłacanych przez kolejne lata składek), który alokowany zostanie na kontach emerytalnych ubezpieczonych. Stanowić on będzie podstawę do późniejszego wyliczenia świadczenia emerytalnego dla grupy należącej do nowego systemu, zgodnie z wypracowanym funduszem w trakcie trwania życia zawodowego.
- ¹² Art. 75 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (t.j. DzU 2015, poz. 748 ze zm.).
- ¹³ Tamże.
- ¹⁴ Art. 15 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (t.j. DzU 2014, poz. 1206).
- ¹⁵ Art. 20 ust. 2 pkt 2 ustawy o kombatantach oraz niektórych osobach...
- ¹⁶ Ustawa o kombatantach oraz niektórych osobach...
- ¹⁷ Art. 90 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (t.j. DzU 2014, poz. 191 ze zm.).
- ¹⁸ Art. 36 ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o weteranach działań poza granicami państwa (t.j. DzU 2014, nr 0, poz. 191 ze zm.).
- ¹⁹ Wysokość dodatku jest uzależniona od ustalonego procentu uszczerbku na zdrowiu i wynosi: od 10 do 20% uszczerbku – 10% podstawy wymiaru, od 21 do 30% uszczerbku – 20% podstawy wymiaru, od 31 do 40% uszczerbku – 30% podstawy wymiaru, od 41 do 50% uszczerbku – 40% podstawy wymiaru, od 51 do 60% uszczerbku – 50% podstawy wymiaru, od 61 do 80% uszczerbku – 60% podstawy wymiaru, powyżej 80% uszczerbku – 80% podstawy wymiaru.
- ²⁰ Ustawa z dnia 2 września 1994 r. o świadczeniu pieniężnym i uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnianym w kopalniach węgla, kamieniołomach, zakładach rud uranu i batalionach budowlanych (t.j. DzU 2001, nr 60, poz. 622 ze zm.).
- ²¹ Chodzi tu o takie dodatki, jak: dodatek kombatantki lub świadczenie przysługujące w wysokości tego dodatku określone w przepisach o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego; dodatek określony w przepisach o ubezpieczeniu społecznym rolników; dodatek za tajne nauczanie; świadczenie pieniężne określone w przepisach o osobach deportowanych do pracy przymusowej oraz osadzonych w obozach pracy przez III Rzeszę i ZSRR.
- ²² Na podstawie ustawy z dnia 31 maja 1996 r. o świadczeniu pieniężnym przysługującym osobom deportowanym do pracy przymusowej oraz osadzonym w obozach pracy przez III Rzeszę i ZSRR (t.j. DzU 2014, nr 0, poz. 1001.).
- ²³ Ustawa określa represję jako osadzenie w obozach pracy przymusowej w okresie wojny w latach 1939–1945 z przyczyn politycznych, narodowościowych, rasowych i religijnych; deportację (wywiezienie) do pracy przymusowej na okres co najmniej 6 miesięcy w granicach terytorium państwa polskiego sprzed dnia 1 września 1939 r. lub z tego terytorium na terytorium III Rzeszy i terenów przez nią okupowanych w okresie wojny w latach 1939–1945, a także na terytorium ZSRR i terenów przez niego okupowanych w okresie od dnia 17 września 1939 r. do dnia 5 lutego 1946 r. oraz po tym okresie do końca 1948 r. z terytorium państwa polskiego w jego obecnych granicach.
- ²⁴ Świadczenie przyznawane jest na mocy przepisów ustawy z dnia 16 listopada 2006 r. o świadczeniu pieniężnym i uprawnieniach przysługujących cywilnym niewidomym ofiarom działań wojennych (DzU 2006, nr 249, poz. 1824 ze zm.).
- ²⁵ Kombatantom na podstawie art. 20 ust. 2 pkt 2 ustawy o kombatantach oraz niektórych osobach..., żołnierzom przymusowo zatrudnianym – na podstawie art. 2a ustawy o świadczeniu pieniężnym i uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnianym...
- ²⁶ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego w latach 2008–2015 (t.j. DzU 2015, nr 0, poz. 410 ze zm.) oraz rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 27 czerwca 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków przyznawania i wykorzystania dotacji budżetowej przeznaczonej na finansowanie ekwiwalentu pieniężnego z tytułu prawa do bezpłatnego węgla, bezpłatnego węgla w naturze oraz rent wyrównawczych (DzU 2008, nr 118, poz. 753).
- ²⁷ Ustawa z dnia 6 lipca 2007 r. o ekwiwalencie pieniężnym z tytułu prawa do bezpłatnego węgla dla osób uprawnionych z przedsiębiorstwa robót górniczych (t.j. DzU 2015, nr 0, poz. 1797).
- ²⁸ Ustawa 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (t.j. DzU 2015, nr 0, poz. 114 ze zm.).
- ²⁹ Ustawa z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (DzU 2014, nr 0, poz. 567 ze zm.).
- ³⁰ Art. 16 ust. 2 i 3 ustawy o świadczeniach rodzinnych.
- ³¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. DzU 2015, nr 0, poz. 2082).
- ³² Art. 17 ust. 1a ustawy o świadczeniach rodzinnych.
- ³³ Dz.U. 2013, poz. 1741.
- ³⁴ Kodeks rodzinny i opiekuńczy.
- ³⁵ Od 1 stycznia 2015 r. weszło w życie brzmienie pkt 1 ust. 1 art. 16a ustawy o świadczeniach rodzinnych („nie podejmuje zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej”), co skutkuje brakiem konieczności wykazania zależności między koniecznością sprawowania opieki nad seniorem a rezygnacją z pracy (wówczas wystarczy jej jedynie nie podejmować, czyli korzystać z tego świadczenia będą mogły także osoby, które od lat pracy nie świadczą).
- ³⁶ Chodzi o art. 11 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 7 grudnia 2012 r. o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw (DzU 2012, nr 0, poz. 1548), nowelizującej ustawę z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, w którym został wprowadzony okres przejściowy uprawniający osoby dotychczas otrzymujące świadczenie pielęgnacyjne do otrzymywania tego świadczenia na podstawie art. 17 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, przez okres 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy nowelizującej, czyli do dnia 30 czerwca 2013 r.
- ³⁷ Sygn. akt K 27/13.
- ³⁸ DzU 2013, poz. 1548.
- ³⁹ DzU 2014, poz. 567.
- ⁴⁰ DzU 2006, nr 139, poz. 992 ze zm.
- ⁴¹ W przypadku części świadczeń opiekuńczych i pielęgnacyjnych także obowiązuje kryterium dochodowe zgodne z ustawą o świadczeniach rodzinnych.
- ⁴² Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. DzU 2015, nr 0, poz. 163 ze zm.).
- ⁴³ Poza wskazanymi tutaj świadczeniami ustawa wymienia jeszcze zasiłek i pożyczkę na ekonomiczne usamodzielnienie, pomoc na usamodzielnienie oraz na kontynuowanie nauki, które jednak nie dotyczą seniorów.
- ⁴⁴ Istnieją jeszcze dodatkowe warunki: zasiłek nie może być niższy niż 30 zł miesięcznie oraz nie może przekraczać kwoty ustalonej co trzy lata zgodnie z waloryzacją kryteriów dochodowych.

- ⁴⁵ Istnieją jeszcze dodatkowe warunki: zasiłek nie może być niższy niż 20 zł miesięcznie oraz nie może przekraczać kwoty ustalonej co trzy lata zgodnie z waloryzacją kryteriów dochodowych.
- ⁴⁶ Art. 38 ustawy o pomocy społecznej.
- ⁴⁷ Pomocy społecznej udziela się osobom i rodzinom w szczególności z powodu: ubóstwa, sieroctwa, bezdomności, bezrobocia, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby, przemocy w rodzinie, potrzeby ochrony ofiar handlu ludźmi, potrzeby ochrony macierzyństwa lub wielodzietności, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych, trudności w integracji cudzoziemców, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą, trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, alkoholizmu lub narkomanii, zdarzenia losowego i sytuacji kryzysowej, klęski żywiołowej lub ekologicznej.
- ⁴⁸ Obwieszczenie Ministra Gospodarki z dnia 28 listopada 2013 r. w sprawie wysokości dodatku energetycznego obowiązującej od dnia 1 stycznia 2014 r. do dnia 30 kwietnia 2014 r. (MP 2013 poz. 963).
- ⁴⁹ MP 2014, poz. 291.
- ⁵⁰ Za osobę, która zrezygnuje z zatrudnienia w związku z koniecznością sprawowania bezpośredniej, osobistej opieki nad długotrwale lub ciężko chorym członkiem rodziny oraz wspólnie niezamieszkującymi matką, ojcem (także matkę i ojca współmałżonka) lub rodzeństwem, ośrodek pomocy społecznej opłaca składkę na ubezpieczenia emerytalne i rentowe od kwoty kryterium dochodowego na osobę w rodzinie, jeżeli dochód na osobę w rodzinie osoby opiekującej się nie przekracza 150% kwoty kryterium dochodowego na osobę w rodzinie i osoba opiekująca się nie podlega obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z innych tytułów lub nie otrzymuje emerytury albo renty. Dotyczy to również osób, które w związku z koniecznością sprawowania opieki pozostają na bezpłatnym urlopie. Konieczność sprawowania bezpośredniej, osobistej opieki nad osobami potrzebującymi stwierdza lekarz ubezpieczenia zdrowotnego w zaświadczeniu wydanym nie wcześniej niż na 14 dni przed złożeniem wniosku o przyznanie świadczenia.
- ⁵¹ Poza wymienionymi w artykule świadczeniami niepieniężnymi pomoc społeczna oferuje także: bilet kredytowany, pomoc rzeczową, w tym na ekonomiczne usamodzielnienie, interwencję kryzysową, pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszka-

niu chronionym, pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie – w formie rzeczowej dla osób usamodzielnianych.

- ⁵² Chodzi tu w głównej mierze o brak kompleksowego systemu opieki długoterminowej, co powoduje m.in., że osoby chore, w podeszłym wieku bardzo często przebywają długo w szpitalnych oddziałach intensywnej terapii, ponieważ obserwowany jest brak innych instytucji medycznych, które dysponowałyby personelem medycznym oraz sprzętem, którego chorzy potrzebują dla wspomaganie czy podtrzymania czynności życiowych.

BIBLIOGRAFIA

- Błędowski P., Mossakowska M., Więcek A. (2012), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Poznań.
- Frąckiewicz L. (1985), *Karta Praw Człowieka Starego*, Warszawa.
- Jończyk J. (2003), *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Zakamycze.
- Klonowicz S. (1973), *Starzenie się, stan zdrowia, praca*, Warszawa.
- Piotrowski J. (1966), *Zabezpieczenie społeczne*, Warszawa.
- Rosset E. (1959), *Problem starzenia się ludności. Studium demograficzne*, Warszawa.
- Samoraj-Charitonow B. (2012), *Przeobrażenia polskiego systemu zabezpieczenia społecznego na przełomie wieków w kontekście bezpieczeństwa socjalnego*, „Zabezpieczenie Społeczne. Teoria, Prawo, Praktyka. Zeszyty Zakładu Zabezpieczenia Społecznego IPS UW”, nr 1.
- Samoraj-Charitonow B. (2013), *Podniesienie wieku emerytalnego w Polsce a koncepcja bezpieczeństwa socjalnego*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje”, nr 21(2).
- Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dziegielewska M. (2012), *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa.
- Szatur-Jaworska B., Szukalski P., red. (2014), *Aktywne starzenie się: przeciwdziałanie barierom*, Łódź.
- Uścińska G. (2013), *Zabezpieczenie społeczne osób korzystających z prawa do przemieszczania się w Unii Europejskiej*, Wolters Kluwer Business, Warszawa.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- www.infor.pl [dostęp 12.03.2015].
- www.stat.gov.pl [dostęp 12.03.2015].
- www.zus.pl [dostęp 12.03.2015].
- www.sejm.gov.pl [dostęp 12.03.2015].

SUMMARY

The social security system in Poland includes, in accordance with Polish law scheme, nine social risks and therefore is divided into several areas, which are governed by the provisions of several acts and financed using various techniques of social security. The purpose of this article is to review and analyze the powers seniors to benefits from the social security system. The article presents an analysis on entitlement to benefits in cash and in kind in such areas as universal social security, health care, family support (family benefits system), social assistance.

Keywords: social security system, seniors, benefits for seniors

Author's affiliation: Institute of Social Policy, University of Warsaw

NOWE KSIĄZKI

KWESTIA SPOŁECZNA U PROGU XXI WIEKU. KSIĘGA JUBILEUSZOWA DLA PROFESOR JÓZEFINY HRYNKIEWICZ, pod redakcją naukową Ewy Giermanowskiej, Marioli Raclaw i Marka Rymczy, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, stron 410, ISBN 978-83-235-2089-4.

DEKADA CZŁONKOSTWA W UNII EUROPEJSKIEJ. PERSPEKTYWA POLITYKI SPOŁECZNEJ. Redakcja naukowa Cezary Żołędowski, Barbara Rysz-Kowalczyk, Maciej Duszczyk, Instytut Polityki Społecznej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015, ISBN 978-83-8017-045-2.

Andrzej M. Świątkowski, PRAWO PRACY UNII EUROPEJSKIEJ, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015, stron XXXVII+480, ISBN 978-83-255-7759-9.

STUDIA Z ZAKRESU PRAWA PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ pod redakcją Andrzeja Świątkowskiego, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2015, ISSN 1429-9585.